



דף שבועי

בס"ד

פרשת אמור, תשפ"ה, מספר 1618

האם רשאי כוהן להיטמא לאשתו? מבט חדש על רקע דרכי הניסוח של חוקי התורה יושי פרג'ון

הצגת הבעיה

פרשתנו פותחת בדיני היטמאות כוהן למת. החוק מתחיל בכלל העקרוני: "לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעִמּוֹ" (וי' כא:א), כלומר, אסור לכוהן להיטמא לבני משפחתו.¹ אחר כך, מפורטת רשימת חריגים לכלל הזה: "כִּי אִם לְשָׂאֲרוֹ הֶקְרֵב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וּלְבָנָו וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו. וְלֹאֲחָתָן הַבְּתוּלָה הֶקְרֵבָהּ אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא הִיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטְמָא" (פס' ב-ג). לבסוף חוזר החוק וחותר: "לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעִמּוֹ לְהַחֲלוֹ" (פס' ד). עובדה מדהימה היא שאשת הכוהן, 'עצם מעצמיו ובשר מבשרו', אינה נזכרת ברשימה. האם ניתן להסיק מכך שהכוהן אינו רשאי להיטמא לאשתו במותה?

ארבע תשובות לבעיה

חומרת הקושיה משתקפת בתירוצים הרבים שהוצעו לה. במקרה זה, התירוצים מכסים למעשה את כל ארבע האפשרויות התאורטיות: 'האישה כן/לא נזכרת בחוק ומותר/אסור לכוהן להיטמא לה'. הבה נתבונן בארבעת התירוצים. חז"ל ובעקבותיהם רבים מן הפרשנים וכמה חוקרים סבורים שהאישה אכן נזכרת בחוק במפורש, במילים: "לְשָׂאֲרוֹ הֶקְרֵב אֵלָיו" (פס' ב), ומכאן שמותר לכוהן להיטמא לה. קריאה זו מבוססת על פי הדרשה: "שאר – זו אשתו".² אולם קשה לאמץ פירוש זה. אומנם, 'שאר' מופיע במקרא במשמעות של קרבת משפחה, אך נראה שאינו מופיע כתואר ייחודי לאישה.³ קבוצה שנייה של פרשנים וחוקרים קיבלה את העמדה שכוהן נטמא לאשתו, אולם דחתה את הפירוש של 'שאר' כ'אישה'. הנמנים עליה תלו במסורת תושב"ע את המקור להכללת האישה בחוק, או בכך שהדבר מובן מאליה עד שאפילו לא היה צורך לכותבו.⁴ הבעיה היא, שהמקרא קובע את הכלל: "לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעִמּוֹ" (פס' א), מפרט את החריגים, ושב וקובע: "לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעִמּוֹ לְהַחֲלוֹ" (פס' ד). אם החוק היה מתכוון להחריג את אשת הכוהן, מדוע לא מנה אותה במפורש ברשימת החריגים? קבוצה שלישית של פרשנים וחוקרים מצאה התייחסות מפורשת לאישה במילים: "לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעִמּוֹ לְהַחֲלוֹ" (פס' ד). כך למשל פירש רשב"ם: "שום בעל בעם כהנים לא יטמא לאשתו".⁵ אולם קשה לבסס טענה על

* ד"ר יושי פרג'ון, מרצה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, במכללת הרצוג, ובישיבות ההסדר עתניאל והר-עציון.
1 מסתבר שפירוש המילה "בעמיו" היא במשפחתו. ראו למשל: מ' בולה, **ספר ויקרא** (דעת מקרא), כרך ב', ירושלים תשנ"ב (1992), עמ' ק"ב.
2 בבלי יבמות כב ע"ב. כיוון זה אומץ על ידי כמה מפרשני המקרא וחוקריו. ראו, למשל, התרגום המיוחס ליונתן; רש"י; ר"י בכור-שור; J. E. Hartly, *Leviticus* (WBC), Dallas 1992, p. 347.
3 הרשימה בוי' פרק י"ח כוללת קרובי משפחה, לא רק מבטן אלא גם מנישואין, אולם התואר "שאר" מופיע שם דווקא ביחס לקשרי משפחה **שאינם** מנישואין (וי' יח:יב-יג [ראו גם פס' יז], והשוו וי' כ:יט). ההופעה היחידה במקרא שבה 'שאר' עשוי להתפרש כ'אישה' נמצאת במש' יא:ז.
4 ראו למשל: ראב"ע; רד"צ הופמן לפס' ב'; G. J. Wenham, *The Book of Leviticus* (NICOT), Grand Rapids 1979, p. 290.



בסיס פסוק זה, שתואר לעיתים כפסוק הקשה ביותר בספר ויקרא⁶. לא נדון בפסוק לעומקו, רק נציין שהמילה "בעל" אינה מתפרשת בהכרח בהקשר של נישואין, שכן לעתים תדירות היא באה במשמעות של אדם נכבד⁷, ובכל מקרה האשה עצמה אינה נזכרת בפסוק במפורש.

קבוצה רביעית של פרשנים וחוקרים סבורה, שאם הכתוב אסר על כוהן להיטמא למתים במשפחתו, וכתב בפירוש את רשימת החריגים לאיסור, אי-הזכרת האשה ברשימה צריכה להתפרש כהצהרה שהכוהן אינו רשאי להיטמא לה⁸.

לפי הבנה זו, ניתן לומר שהחוק קובע שני תנאים מצטרפים, אשר רק בהתקיימות שניהם רשאי הכוהן לחלל את קדושתו ולהיטמא למת: (1) שהמת הוא "שָׂאֵרוֹ" – קרבת משפחה שאינה מבוססת על נישואין אלא על קרבת דם; (2) שהמת הוא "הַקָּרֵב אֵלָיו" – המת אינו שייך למשפחה אחרת. ממילא, הכוהן אינו רשאי להיטמא לאחותו אשר "הִיְתָה לְאִישׁ", למרות שהיא 'שארו', מפני שאינה "הַקָּרֵב אֵלָיו". ובאופן דומה, הכוהן אינו רשאי להיטמא לאשתו, למרות שהיא 'קרובה אליו', מפני שהיא אינה שארו.

האם חוקי התורה נוהגים להזכיר נשים?

ההנחה, שאם החוק היה רוצה לכלול את אשתו של הכוהן הוא היה מזכיר אותה במפורש, נראית כה טריוויאלית, שלרוב היא אינה זוכה לבדיקה. אולם אם נסיט את מבטנו מן החוק הבודד אל דרכי הניסוח של חוקי התורה בכלל, נוכל לבדוק אם ההנחה הזו מבוססת⁹. מהי, אם כן, הנורמה ביחס להזכרת אישה נשואה בחוקי התורה המפרטים בני משפחה?

אי-אזכור נשים בחוקי הכהונה

בדיקה של חוקי התורה תלמד כי אי הזכרת נשים נשואות אינה בגדר "יוצא מן הכלל", אלא דווקא צורת הניסוח הרווחת. מפאת קוצר היריעה, נתמקד בכמה חוקים הנוגעים לכוהנים:

וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טְהוֹר אֶתֶּה וּבִגְדֶיךָ וּבְגִדְתֶּיךָ אֶתֶּךָ כִּי תִחַךְ וְתִחַךְ בְּגִידְךָ וְתִחַךְ מִזְבְּחֵי שְׁלָמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (וי' י:ד).

בניו ובנותיו של הכוהן רשאים לאכול עימו מחלקו בבשר השלמים של בני ישראל. אבל מה באשר לאשתו? האם נכון להסיק שאשת הכוהן אינה רשאית לאכול מבשר השלמים?!

דוגמה נוספת:

וְזֶה לְךָ תְּרוּמַת מִתְּנֶם לְכָל תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נִתְּתִים וּלְבִגְדֶיךָ אֶתֶּךָ לְחֶק עוֹלָם כָּל טְהוֹר בְּבִיתְךָ יֹאכֵל אֹתָם... כָּל תְּרוּמַת הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יֵרִימוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵךְ נִתְּתִי לְךָ וּלְבִגְדֶיךָ אֶתֶּךָ לְחֶק עוֹלָם בְּרִית מִלַּח עוֹלָם הוּא לִפְנֵי ה' לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֶּךָ (במ' יח:יא, יט).

לצד הכוהן נזכרים בניו, בנותיו ולעתים 'כל טהור בביתו', אבל אשתו אינה נזכרת¹⁰. האומנם עלינו להסיק שהאשה אינה רשאית לאכול קודש משולחן בעלה? מסקנה משונה זו אינה תואמת את העיקרון המובע בחוק נוסף בספר ויקרא:

וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשֵׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ. וְכֹהֵן כִּי יִקְנֶה נֶפֶשׁ קָנִין כֶּסֶף הוּא יֹאכֵל בּוֹ וְיִלִּיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְּלֶחֶמוֹ. וְכֹהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הוּא בְּתֵרוּמַת הַקֹּדְשִׁים לֹא תֹאכֵל. וְכֹהֵן כִּי תִהְיֶה אֶלְמָנָה וְגֵרוּשָׁה וְזָרַע אִין לָהּ וְשִׁבָּה אֶל בֵּית אֲבִיהָ כְּנַעֲוִיָּה מִלֶּחֶם אֲבִיהָ תֹאכֵל וְכָל זָר לֹא יֹאכֵל בּוֹ (וי' כב:ג-יג).

5 ראו עוד את הפירוש שמציע ראב"ע; שד"ל בתוספת לפירושו (מהדורת B. A. Levine, *Leviticus* (JPS (AIHaTorah.org (Torah Commentary), Philadelphia 1989, pp. 142-143. למעשה, קריאת הפסוק כמתאר את אשת הכוהן, רווחת בפרשנות המסורתית הרבה יותר מכפי שנהוג לחשוב. די שנזכיר כאן את דברי חז"ל: "דכתיב: כי אם לשארו הקרוב אליו, ואמר מר: שארו – זו אשתו, וכתוב: 'לא יטמא בעל בעמיו להחלו', יש בעל שמיטמא ויש בעל שאין מיטמא, הא כיצד? מיטמא הוא לאשתו כשרה, ואינו מיטמא לאשתו פסולה" (בבלי יבמות צ ע"ב).

6 ראו למשל: R. Péter-Contesse and J. Ellington, *A Translator's Handbook on Leviticus*, New York 1990, p. 316.
7 ראו למשל את מסקנתו של ראב"ע בעקבות חז"ל; רמב"ן.

8 ראו למשל: בולה (לעיל הערה 1), עמ' ק"ג הע' 4א; J. Milgrom, *Leviticus 17-22* (Anchor Bible), New York 2000, pp. 1789-1800; ג' גליל, בתוך: ב"א לוין ואחרים (עורכים), *ויקרא* (עולם התנ"ך), תל-אביב 2002, עמ' 149.

9 ראו למשל: F. Crüsemann, *The Torah: Theology and Social History of Old Testament Law*, Minneapolis 1996, pp. 249-259; D. E. S. Stein, "The Grammar of Social Gender in Biblical Hebrew", *Hebrew Studies* 49 (2008), pp. 7-26.

10 רש"י (בעקבות חז"ל) לומד על הכללתה של אשת הכוהן מהמילים "כל טהור": "כל טהור – לרבות אשתו (ראו ספ"ב קיז)". אולם מסתבר שהלשון הזו נועדה לכלול קבוצה רחבה יותר, כדרך שדרשו חז"ל: "שהיה נאכל לכהנים ולנשיהם ולבניהם ולעבדיהם, לכך נאמר כל טהור בביתך יאכל אותו" (מדרש אגדה [בובר], י"ח, יב).



זר אינו רשאי לאכול קודש, אבל מי ששייך לבית הכוהן, מלידה או מקניין, אינו נחשב זר. גם הפעם, אשת הכוהן אינה נזכרת בחוק. האם נכון להאמין שהחוק מתיר לעבדו של הכוהן לאכול קודש, אבל לא לאשתו? יתרה מכך, העיקרון הקובע ביחס לבת הכוהן הוא עיקרון פטריארכלי; נישואים מוציאים אותה מבית אביה, וגירושם או התאלמנות עשויים להשיב אותה לשם. לפי העיקרון הזה, גם אשת הכוהן אמורה להיות חלק מבית הכוהן באמצעות נישואיה, ולאכול בקודש.

בכל הדוגמאות הללו, ובעוד רבות שלא הזכרתי, נכון לפרש שהאישה נכללת בחוק, אף שהיא אינה נזכרת בו במפורש.

חזרה אל חוק הכוהן הנטמא

מתברר שאי-הזכרת האישה כחלק מפירוט בני המשפחה – הטענה החזקה ביותר נגד היטמאות כוהן לאשתו – מאבדת מתוקפה. לא ניתן להסיק מהיעדרותה מהחוק שהכוהן אינו נטמא לה. כמובן, אין בכך כדי להוכיח שהאישה כן נכללת ברשימה, אלא רק לאפשר קריאה כזו.

לאחר שקריאה זו הופכת אפשרית, יש מקום נרחב יותר לשיקול דעת. ואכן, ישנם כמה שיקולים רציניים לטובת ההכללה של אשת הכוהן ברשימת הקרובים שלהם הוא נטמא.

ראשית נציין, שאי-הזכרת האישה כ'שאר' האיש, עשויה להעיד דווקא על קרבה גדולה יותר.¹¹ זאת ועוד, חובת האיש לקבור את אשתו נראית כנורמה פשוטה ורווחת במקרא.¹²

אפשר להוסיף טענה הנובעת מן ההיגיון הפנימי של החוק, המבחין בין בני המשפחה של הכוהן לבין האחות הנישאת. העיקרון שקובע שהכוהן אינו נטמא לאחותו הוא העיקרון הפטריארכלי – משעה שהאחות נישאת, אין היא נחשבת עוד "לְשָׂאָרוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו". מעתה היא נחשבת על בית בעלה. והרי על פי אותו העיקרון ממש, גם אשתו של הכוהן, משעה שנישאת לו, נחשבת על משפחתו של הכוהן.

לבסוף נציין כי איסור על כוהן להיטמא לאשתו עלול ליצור מציאות מעוותת, במקרה של נישואי בת-כוהן לכוהן. בנסיבות מסוימות עלול להיות מצב שאין מי שייטמא לאישה במותה, לא בית הכהונה שאותו עזבה בנישואיה ולא בית הכהונה שאליו נכנסה בנישואין.¹³

דף שבועי, גיליון 1618, פרשת אמור, תשפ"ה

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן 
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 לעומת קשרי משפחה המבוטאים באמצעות המילה 'שאר' (לעיל הערה 3), נישואין מבוטאים לעיתים בזיקה חזקה יותר: "עֲרֹת אִשְׁתִּי אֲבִידָהּ לֹא תִגְלֶה עֲרֹת אֲבִידָהּ הוּא... עֲרֹת אִשְׁתִּי אֲחִידָהּ לֹא תִגְלֶה עֲרֹת אֲחִידָהּ הוּא" (וי' יח:טז; והשוו וי' כ:יא, כ-כא). כלומר, אשת אביך היא כאביך ממש ואשת אחיך היא כאחייך ממש (ראו עוד רד"צ הופמן, וי' כא:ב).

12 די שנזכיר את סיפור התעסקותו של אברהם בקבורת שרה (בר' כ"ג), ואת קבורת רחל (בר' לה:יט-כ; מח:ז) ולאה (בר' מט:לא).

13 בעיני הרמב"ם מציאות זו הייתה כל כך קשה, עד שראה בהיטמאות כוהן לאשתו חיוב מדברי סופרים, העוקר למעשה את פשט התורה: "אשתו של כוהן - מיטמא לה על כורחו, ואינו מיטמא לה אלא מדברי סופרים: עשו אותה כמת מצוה כיון שאין לה יורש אלא הוא, לא תמצא מי שיתעסק בה אלא הוא" (רמב"ם, משנה תורה, [מהדורת מכון ממרא] ספר שופטים, הלכות אבל, ב', י').